

GUSTAV VASA 1521/23–1560

Internationell bakgrund

1. De geografiska upptäckterna innebar att nya handelsvägar etablerades! Det innebar också att de äldre handelscentra - Italienska städer och Hansan började förlora sina monopol. Det är framförallt de holländska provinserna och England som börjar ta över handeln i norr
2. I flera europeiska länder gick det feudala systemet tillbaka och nationalstaten kom att stärkas
3. Reformationen
4. Furstar runt om i Europa ökar sina maktanspråk

Sverige bakgrund

1. Inom Kalmarunionens ram fanns en mängd motsättningar mellan unionsanhängare och unions-motståndare. Detta ledde till oro och stridigheter (Engelbrekt 1434, Brunkeberg 1471, Brännkyrka 1518, Stockholms blodbad 1520)
2. Den svenska centralmakten var svag - framförallt ekonomiskt
3. Kyrkan var en ”stat i staten” med en stark ekonomi
4. Landet var söndersplittrat med en mängd olika mer eller mindre självstyrande provinser

Gustav Eriksson "Vasa" bakgrund

Gustav Eriksson Vasa (1496–1560) var son till riddaren och riksrådet Erik Johansson (Vasa) och Cecilia Månsdotter (Eka). Erik Johanssons släktförbindelser inom högfrälset var för sin tid optimala med riksföreståndaren Sten Sture den äldre som morbror och med mormodern som halvsyster till kung Karl Knutsson (Bonde). Dessutom blev Erik Johansson genom sitt giftermål med Cecilia Månsdotter, dotter till riksrådet Måns Karlsson (Eka), sväger med riksföreståndaren Sten Sture den yngre; denne var gift med Cecilias halvsyster Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna). **År 1519 flydde Gustav från dansk fångenskap** (hade suttit som gisslan hos Kristian II). **Hans far och två morbröder samt några andra släktingar avrättades i Stockholms blodbad** (november 1520). **Tre av hans systrar, hans mor och hans mormor hade kastats i fängelse** i Blå tornet i Köpenhamn. **Alla hans gods och gårdar hade dragits in**. Danskarna sökte honom nu i hela landet. Gustav Vasa var en jagad man. Gustav samlade unionsmotståndarna (Dalarna 1521...), olika adelsfamiljer (genom familjens kontaktnät samt andra som hade blivit drabbade av Stockholms blodbad med dess efterspel) samt en del av kyrkan (bland annat biskop Hans Brask i Linköping) som han lovade beskydda. Han behövde fler soldater och en flotta för att lyckas besegra Kristian II. Lübeck (Hansastad) ville se ett svagare Danmark så de gick med på att låna ut pengar till Gustav Vasa för de nödvändiga utgifterna (soldater, flotta, etc...). Gustav förband sig att:

- *ge Lübeck tullfrihet på handeln i Sverige*
- *utöka restriktioner mot svenska köp- och handelsmän (bl.a. fick de ej segla ut genom Öresund eller via Stora och Lilla Bält)*
- *betala tillbaka skulden på 120 000 marker*

Med detta stöd gick kriget bra och **vid riksdagen i Strängnäs den 6 juni 1523 valdes Gustav Vasa till kung av Sverige**. På midsommar 1523 intog Gustav Vasa Stockholm. I oktober besegrades de sista motståndarna i Finland. Gustav Vasa var nu kung över hela Sverige men landet var svagt. Skulden till Lübeck var mycket stor. Staten hade vid denna tid (1523) mycket begränsade inkomster. Städerna i Sverige var små; kungamakten var svag och det fanns en ständig oro.

GUSTAV VASAS ENHETSVERK

EKONOMISKT ENANDE

1. **Västerås reformationsriksdag 1527.** Gustav Vasa övertar med stöd av adeln kyrkans rikedomar. En sidoeffekt av kyrkans förlorade inkomster blev en kraftig försämring av fattig- och sjukvård samt utbildning.
2. **”Grevefejden”** var ett danskt inbördeskrig 1534–1536 som handlade om den danska tronföljdsfrågan och religion. Sverige och Lübeck deltog på olika sidor. Kampen om den danska tronen stod mellan den protestantiska tronföljaren hertig Kristian av Holstein - stödd av Sverige, Holstein och adeln på Jylland - och den avsatte katoliken Kristian II, som fick stöd av biskopar, borgerskap och bönder samt av Hansan i Lübeck. De svenska insatserna under grevefejden blev över lag lyckade. Svenska trupper körde ut de lübiska trupperna ur Skåne och Halland, och den svenska flottan vann utanför Bornholm i juni 1535 den första större segern i sin historia. Sedan Lübeck därefter dragit sig ur kriget föll den katolska fronten samman. Resultatet av det danska inbördeskriget blev att Kristian av Holstein blev kung Kristian III av Danmark. Han genomförde reformationen i Danmark. Gustav Vasa fick Lübeck att avsäga sig sina handelsprivilegier i Sverige (de som tidigare utlovats i utbyte mot Hansans stöd i kampen mot Kristian II under befrielsekriget) samt skriva av skulden. Nu kunde Gustav Vasa inrikta sig på att stärka sin makt i Sverige.

3. Med **tysk experthjälp** skapar **Gustav Vasa "kammaren"** år 1538 - ett slags finansdepartement som noga kontrollerade statens inkomster och utgifter (Jordeböcker samt individuella skatter - per gård istället för socken)
4. **Gustav Vasa reglerar i detalj rikets, länens och städernas ekonomiska liv** (Fögderier – ny administration över hela landet samt detaljer kring all uppbörd, gruvor, avelsgårdar, tullar, export-import etc...)

POLITISKT ENANDE

1. I samband med Västerås riksdag 1527 bryts biskoparnas (och den katolska kyrkans) makt.
2. Olika uppror slås effektivt ned (Dalarna 1525, Daljunkern 1529, Klockupproret 1530–32, Västgöta-herrarna 1529, Dackefejden 1542–43)
3. De tidigare adelsmännen i olika ämbeten byttes ut mot icke-adliga (ofrälse) personer och utlänningar (kammaren) som var mer beroende av kungens stöd (mindre intriger och konspirationer från andra adliga personer som ville ta makten) samt Gustavs egen släkt

MILITÄR UPPRUSTNING

1. Tyska legoknektar och skapandet av en folkarmé 1523
2. Rusttjänstlagen 1526 (adeln)
3. Under 1530-talet permanentas landskapsregementen under tysk ledning...
4. Förstärkning av fasta slott (Stockholm, Älvsborg, Kalmar...)
5. Nya fasta slott (Vadstena, Kronoborg, Uppsala...)
6. Svea Livgarde (kungens livvakt - hans "hird")

"IDEOLOGISKT ENANDE"

1. Reformationen 1527 (skapandet av en folkets kyrka där man talade folkspråket - svenska, finska)
2. Västerås arvförening 1544 (inga fler valkungar utan nu går kronan i arv till äldste sonen)
3. Propaganda! (Gustav Vasas brev, Peder Swarts krönika)

Två mycket viktiga riksdagar:

Västerås 1527

- *Adeln skulle återfå gods som sålts eller donerats till kyrkan sedan 1454*
- *Biskoparna skulle överlämna slott och gårdar samt överflödiga inkomster till staten (kungen)*
- *Bönderna (skattebönder) blev nu representerade i riksdagen (viktigt stöd vid denna riksdag)*
- *Gudstjänster skulle i framtiden hållas på folkspråk (svenska och finska)*

Västerås 1544

- *Riksdagen bekräftar att den svenske kungen nu kontrollerade kyrkan och det mesta av dess rikedomar hade tillfallit den svenska staten.*
- *Riksdagen bestämde också att Sverige skulle bygga upp en egen armé genom utskrivning av svenska (och finska) män.*
- *Vid riksdagen så bestämdes också att kronan skulle gå i arv till äldste sonen. Valkungariket försvann därmed.*

En tabell som visar skillnaden i jordfördelningen 1521 - 1560:

Jämförelse jordfördelning 1521 och 1560					
	Skatte	Kronan	Kyrkan	Adeln	Totalt
1521	61,80%	3,50%	17,40%	17,30%	100%
1560	62,50%	21,30%	0%	16,20%	100%

Sverige var nu en stark kraftigt centraliserad nationalstat med en kunglig dynasti. När Gustav Vasa dog 1560 så utbröt inga stridigheter om vem som skulle väljas till kung. Enligt riksdagens beslut 1544 så ärvde äldste sonen Erik kungatiteln.